

DIE EKSEGESE VAN OPENBARING IN 'N DOOPLOOPSTRAAT ?

*Na aanleiding van: Otto Böcher, Die Johannesapokalypse,
Erträge der Forschung XLI, Wissenschaftliche Buchland-
lung, Darmstadt 1975.*

Dr. C. v. d. Waal

Onlangs het O. Böcher 'n boekie van 154 blss met 'n waardevolle biografie van 500 geselekteerde werke en artikels oor die eksegeese sedert 1700 van die laaste Bybelboek gepubliseer. Böcher konsentreer op kommentore uit hierdie eeu: Bousset (1906), Charles (1920), Lohmeyer (1926), Hadorn (1928), Sickenberger (1942), Wikenhauser (1959), Kraft (1974) en gee dan daarna sy eie oordeel oor elke gedeelte.

Dit is opmerklik dat Böcher die kommentaar van Heinrich Kraft (1974) die eerste streng wetenskaplike kommentaar na Lohmeyer (1926) en Hadorn (1928) noem (p. 22) en herinner aan Adolf Pohl, *Die Offenbarung des Johannes I*, Wuppertal 1969, p. 14: „Die wissenschaftliche Forschung steuerte seit Jahrzehnten keinen Gesamtkommentar bei. Seit Jahren ist in der Reihe „Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament“ eine Bearbeitung von K. G. Kuhn angekündigt. So gilt es auf frühere Arbeiten zurückzugreifen“. Ten aansien van Nederland kan opgemerk word dat na die wetenskaplike kommentaar van S. Greijdanus (*Kommentaar op het Nieuwe Testament*, Bottenburg, Amsterdam 1925) geen noemenswaardige kommentaar verskyn het nie. Dit is nie bekend wie in die nuwe uitgawe van die serie Openbaring sal versorg nie.

Daar het 'n magdom van wetenskaplike artikels oor die Apokaliptiek en die fenomeen van 'apokaliptiek' verskyn. Die Qoemraanvonds het nuwe bronne ontsluit. Oor judaïca weet ons tans meer as vroeër. Tog het dit nog min invloed op die eksegeese van Openbaring, 'n boek in tipiese Joodse styl, gehad.

Na Bousset (1896¹, 1906²) se godsdienshistoriese benadering het basies niks nuuts gekom nie. Uiteindelik het Charles (1920) in die voetspore van Bousset gevolg en sy idees in die angelsaksiese wêreld verbrei, waar die wêreld- en kerkhistoriese metode van uitlegging nog gangbaar was. Die meeste latere kommentatore was met die „zeitgeschichtliche“ verbinding van die dier en Rome tevrede, terwyl ander soos Lohmeyer die „übergeschichtliche“ uitlegging toepas. (Terloops: Böcher noem Lohmeyer se kommentaar „ein bedauerlicher Rückschritt gegenüber den Kommentaren von Bousset und Charles“ p. 16).

Die uitleg van Bousset het die toneel tot op hede gemonopoliseer. Wanneer Kraft (1975) die veelbesproke 666 nie op Nero, maar op Nerva laat slaan, varieer hy hoogstens van die algemene opvatting dat Openb. 13 deur die verwagting van 'n *Nero redivivus* beheers word. So verloop die eksegeese in 'n *cul de sac* en repetisies van

gedagtes wat alle originaliteit mis. Die gedagte dat Openbaring hom teen Rome rig is ook die rede waarom die nuwe ontdekkings in judaica nie met vrug ten aansien van die eksegetiese van Openbaring gebruik is nie. 'n Mens kan illustreer met die kommentaar van J. Bonservin (Paris 1951), 'n outoriteit oor rabbinica. Maar wanneer hy sy *Apocalypse de St. Jean*¹ skrywe, gebruik hy nie die kennis nie, maar bly vasgepen op die sinds Bousset gangbare metode van uitlegging. In sy *Textes rabbiniques* verwys hy min na Openbaring. Die bril wat hy opgesit het: Openbaring rig hom teen ROME!

Om uit die impasse uit te kom, wil ek hier enkele opmerkings maak.

1. Reeds by die eerste oogopslag moet duidelik word dat Openbaring van A tot Z van die Ou Testament² en tipies Joodse simbole gebruik maak, vgl. kandelaar (*menorah*), basuin (*sjofaar*), wierookbak, 'n teruggrype op die *haggadah* van pase, soms omgekeerd toegepas soos in Openb. 16. Dink ook aan die Lam-en maalyd-motief.
2. Verskillende jonger publikasies³ toon die verband met die Joodse pase duidelik aan sonder om hieruit die logiese konsekwensie te trek dat Openbaring hom teen die daarin genoemde 'sinagoge van die satan' rig.
3. Die samehang tussen Openbaring en Matt. 24 (Mark. 13) word in kommentare vermeld. Maar verder gaan dit deurgaans nie. Wat Matt. 24 op Jerusalem laat slaan (wanneer dit nie 'eskatologies' opgevat word nie), laat hulle in Openbaring op Rome slaan. Hierdie metode van eksegetiese moet m.i. ernstig en krities besien word. Die verhouding tussen die evangelie en die res van die Nuwe Testament moet deegliker en kragtiger aangepak word. Die evangelie bevat 'n eksegetiese sleutel wat nie verwaarloos moet word nie. Die probleem van die toekoms van Jerusalem was trouens *une question brillante* gedurende die Nuwe-Testamentiese periode. Kan 'n mens nou verwag dat die apostel Johannes sommer 'n *Umdeutung* op die woorde van Jesus toepas? Sou hy slegs „na aanleiding” van *logia* van die Heer skrywe? Kom die opvatting nie uit 'n verleentheid van die modernisme op nie?
4. Die stelling dat Openbaring hom teen Rome rig, maak Openbaring 'n 'swerfsteen' in die Nuwe Testament. Dit moet vandag beklemtoon word dat die Nuwe Testament anti-rewolusionêr is (vgl. Rom. 13 en Jesus se afwysing van die Selote en hulle program). Op grond hiervan is dit vreemd wanneer Openbaring 'n ander toon sou aanslaan. Hierby kan teweens opgemerk word, dat by die vroeë kerkvaders Openbaring min indrukke in hierdie opsig nagelaat het, wanneer Openbaring hom teen Rome sou rig! Hulle het immers die gebed vir die Romeinse staat aanbeveel (verg. 1 Clem.). Bousset was hiervan op die hoogte, maar nogtans het hy die stelling aangedurf dat Openbaring die Antichris-figuur op die voetspoor van Joodse apokalipse met Rome identifiseer. Ons het hier teweens een van die redes waar-

om die uitleg so star vashou aan die Rome-interpretasie. Sinds Lücke⁵ word die uitleg van Openbaring beheers deur die gedagte dat Openbaring in een lyn lê met die nasionalistiese Joodse apokalipse.

5. Manne soos Bousset en Charles was hulle verder deeglik bewus dat stukke soos Openb. 13 en 17 Joods gekleur is en op die Jodendom self toegepas kon word. Hulle red hulle deur omwerkingshipoteses. Daar sou wel Joodse 'bronne' wees, maar hulle sou in ander verband gebruik word.

Dit ly vir my nie reg om enersyds die bronne- en omwerkingshipoteses van Bousset en Charles te verwerp en andersyds te doen asof hulle sonder daardie bronne- en omwerkingshipoteses tot hulle stellings gekom het nie. Bowendien is oor jare vergeet dat hulle die Joodse agtergrond duidelik sien deurskemer het.

Die uitleg moet die film terug draai. Joodse kleure en agtergronde het Charles en Bousset erken. Beteken dit iets vir die uitleg, die oorspronklike bedoeling. Of moet ons die bronne- en omwerkingshipoteses aanvaar? Die een hang tog met die ander saam. Die huidige uitleg van Openbaring maak die indruk dat met 'n halwe Bousset en Charles genoë geneem word. Dit lyk vir my nie reg nie. Hulle anti-Rome (*Nero redividus*)-interpretasie was onlosmaaklik verbonde aan 'n Skrifkritiese houding wat van 'n ander singewing aan die oorspronklike bron uitgaan.

6. Insake die Rome-interpretasie vra 'n mens jou ook af watter plek die sogenaamde 'briewe' in die geheel van Openbaring inneem. Dit word teenwoordig erken dat hulle nie van keiserlike vervolging spreek nie. Gevolglik staan hulle eintlik geïsoleerd in die Apokalips, terwyl hul vormgewig egter met sterk bande aan die begin (die aanvangswoorde van elke boodskap) en die visioene (in die vervolg en met name die slotbelofte) gekoppel is. Die 'briewe' dra so min by tot die uitleg van Openbaring. Hulle bly in die lug hang, terwyl van die verklaring van Openbaring eerder hier moet begin.
7. Die ontdekking van die homilie van Melite (omstreeks 170, eers in 1940 gepubliseer) wat van die Lam uitgaan en wat 'n sterk pasgale inslag dra en antisinagogaal getint is, kan 'n bydrae lewer om 'n ander visie op Openbaring te vorm. In die homilie kom aan Openbaring verwante beelde en segswyses voor, afkomstig van 'n biskop van Sardis, een van die sewe stede vir wie Openbaring bedoel is. Die *Peri Pascha* van Melite hanteer egter teen die sinagoge 'Joodse' taal en simboliek. Sou ons juis hierin 'n neerslag van Openbaring aantref? ⁶ Ons gee toe dat versterkte antisemitisme hom later van hierdie lyn, waarvan die paaspreek van Melite 'n punt was, meester gemaak het. Dit bly egter 'n feit dat ons in genoemde homilie 'n tipologiese hantering van die Ou Testament vind wat aan Openbaring verwant is. Die konklusie lê voor die hand: as Melite hom teen die sinagoge rig, dan sal Openbaring dit ook doen.
8. Ons meen dat daar alle rede is om ten aansien van die gangbare uitleg van Openbaring die roer om te gooi. Dit word

makliker nou dat verskillende verklaarders die jaar 95 as datum van publikasie loslaat. Persoonlik meen ek dat ons Openbaring voor 70 moet dateer. Uit Rom. 9—11 is duidelik dat die vraag: Het God Sylaos, Sy verbondsvolk Israel, verstoot?, hewig aktueel was⁷. Openbaring bou aan die een kant weerstand op teen die hewige aanval van die sinagoge op die kerk in Klein Asië. Aan die ander kant bemoedig Openbaring ook die skare uit Israel wat as oorwinnaars aan die dag tree. Die Here bewaar Sy uitverkorenes. Die gerig oor Jerusalem wat Babilon geword het, sal egter voltrek word. Dit is immers die stad waar die demoniese dier optree en die getuies van die opstanding gedood word.

9. Die uitleg Babilon-Rome rus nie op sterk gronde nie. Selfs in die Sibillynse boeke word Jerusalem soms 'die groot stad' genoem. Dit moet nog altyd bewys word dat Babilon *deurgaans* by die Jode 'n 'Deckname' vir Rome was. Dit is opvallend dat Openbaring verbondsmatig in die lyn van die profete spreek. 'n *Verbondserig* word voorspel en nie allereers 'n *algemene* gerig nie. Die oordeel begin by die huis van God. Ons maak hier kennis met 'n stuk Godsopenbaring wat ook in ons dae van groot betekenis is. Openbaring moet verbondsmatig verklaar word. Daar is alle rede om die verbond weer te laat spreek by die behandeling van die ganse Nuwe Testament (dus ook Matt. 24 en ook Openbaring)⁷.
10. Daar moet rekening gehou word met die feit dat in die jongste tyd die gedagte dat die Evangelie van Johannes min of meer Hellenisties gekleur is op die trupad is. Daar het 'n menigte studies verskyn wat wedywer om duidelik te maak dat Johannes tipies-Joodse terme en beelde gebruik. Die gogga van die 'gemeente teologie' is hiermee nog nie losgelaat nie, maar in elk geval word erken dat die terminologie Joods is en tegelyk hom teen die sinagoge rig⁸. Hierdie feit is belangrik. Indien egter aanvaar word dat die apostel Johannes ook skrywer van Openbaring is, lê dit voor die hand dat ons in Openbaring dieselfde vind: Joodse beelde en terme maar in 'n konteks wat nie mondiaal is nie, maar gerig is teen 'die Jode' (Joh.) of teen 'die sinagoge van die satan' (Openb.).

Indien met bostaande opmerkings rekening gehou word, kan daar 'n uitweg gevind word en hoef die eksegeese van Openbaring nie in 'n kereweer te bly sit nie. Dieselfde vrugbare stimulans wat die studie van die evangelie volgens Johannes gekry het (danksy die *Qoemraan-vondste*) kan op Openbaring oorgedra word.

Nog een opmerking: Böcher was selektief in sy literatuurkeuse. Hy het te min rekening gehou met dié eksegete wat die mening verdedig het dat Openbaring hom teen die ongelowige Jode rig en die verbondswraak oor hulle afkondig. Name soos Van Hartwig en Züllig kom nie op sy lys voor nie. Hy noem van hierdie groep eksegete slegs J. G. Herder. Dit kan die eksegeese dien wanneer kennis geneem word van die werke van genoemde eksegete wat sowel meer met Flavius Josefus as Judaica wou reken en Openbaring opgevat het as 'n verlengstuk van Matt. 24⁹.

Dis ook verder belangrik om die quartadesimaanse praktyk (waarvan Johannes volgens Polikrates en Ireneus voorstander was) in die studie van Openbaring te betrek¹⁰.

Daar is in die lig van literatuur wat verskyn het alle rede om die eksegeese van Openbaring op 'n nuwe manier aan te pak.

VERWYSINGS

- 1 J. Bonservin, *L'Apocalypse de Saint Jean*, Paris 1951, p. 242 spreek van 'la chute de la cité et du peuple du diable, figurés par Rome, symbolisé elle-même par Babylone', en hy verwys dan na 1 Petr. 5:13, Or Sib. V, 143, 159 sq., 434) en Strack-Billerbeck III, 816. Ons merk hier op dat die verwysing na 1 Petr. 5:13 'n *petite principii* is: eers moet bewys word dat daar Rome bedoel is. Verder is dit allermens seker dat die *Or. Sib.* gedurigdeur met Babylon ROME aandui. Ten slotte gee die tekste by S.B. allermens sekerheid aan die stelling dat 'Babel' steeds 'n skuilnaam vir Rome was. Bowendien kan genoemde tekste uit 'n later tyd dateer: juis teenoor die Bisantynse ryk het Jode die tipering 'Edom' en 'Babel' gehanteer.
- 2 Ons verwys na die tekste aan die kant van ons (letterlike) vertaling van Openbaring in: C. van der Waal, *Openbaring van Jezus Christus I*, Groningen 1971.
- 3 As voorbeeld noem ons: M. M. Shepherd, *The Paschal Liturgy and the Apocalypse*, London 1960¹, 1964².
- 4 Ons kan uiteraard hierdie stelling tans nie nader uitwerk nie. Dit is egter ons oortuiging dat die eksegetiese wetenskap die voorspellings van Jesus oor die verbondsgerig oor Jerusalem te geïsoleerd van die res van die Nuwe Testament beskou het. Christus se spreke oor Sy koms (*parousia*) is te uitsluitend toegepas op Sy koms in 'n verre eindtyd. Verg.: C. van der Waal, *Die profeties-apokaliptiese gedeeltes in die Nuwe Testament, Neotestamentica IV* (1970) p. 52—77; idem, *Openbaring van Jezus Christus I*, p. 24—70 en *passim*.
- 5 F. Lücke, *Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes* oder Allgemeine Untersuchungen über die apokalyptische Literatur überhaupt(!) und die Apokalypse des Johannes insbesondere(!), Bonn 1852.
- 6 Verg. C. van der Waal, *Het Pascha van onze Verlossing*, De Schriftverklaring in de paasprek van Melito van Sardes, als weerspiegeling van de confrontatie tussen kerk en synagoge, Johannesburg 1979.
- 7 Verg. C. van der Waal, *Het Nieuwe Testament; Boek van het verbond*, Goes 1978.
- 8 Daar kan onder meer die volgende studies oor motiewe in Johannes genoem word:
John Bowman, *The Fourth Gospel and the Jews*, Pittsburgh, Pa. 1975.
Severino Pancaro, *The Law in the Fourth Gospel*, Leiden 1975.
Sebald Hofbeck, *SEMEION*, Der Begriff des „Zeichens“ im Johannes-evangelium unter Berücksichtigung seiner Vorgeschichte, Münsterschwarzbach, 1966.
Wayne A. Meeks, *The Prophet-King*, Mozes Traditions and the Johannine Christologie, Leiden 1967.
Peder Borgen, *Bread of Life*, Leiden 1965

Brich Grässer, *Die antijüdische Polemik im Johannesevangelium*, NTS XI (1964), p. 74—90.

Jan-A. Bühner, *Der Gesandte und sein Weg im 4. Evangelium*, Tübingen 1977.

Yu Iburi, *Die Wahrheit im Johannes evangelium*, Bonn 1972.

Daar moet ook rekening gehou word met die datering van Johannes. Soos Openbaring moet dit ook voor die jaar 70 dateer word. Die neiging is daar ten aansien van Johannes om die datering eerder te stel as vroeër gedoen is. Ten aansien van Openbaring werk hierdie tendens egter nog min deur, ook al ten gevolge van omwerkingshipoteses.

Ek wil hierby opmerk dat die Suid-Afrikaanse teologie aan die een kant goed sal doen om van al hierdie dinge kennis te neem. Aan die ander kant sal op grond van 'n aanvaarding van die gesaghebbendheid van die Skrif self in hierdie verband moet gekies word en nie op grond van modeverskynsels oorsee nie. Al te veel loop die Suid-Afrikaanse teologie aan agter wat ander gesaghebbendes stel. Ons sal egter selfstandig in hierdie opsig kant moet kies. Dit hou ook in dat ons oog moet hê vir die feit dat ons vanuit ons *belydenis* insake die Skrif *verder* is as die aanhangers van die gemeente-teologië, ook al kom hulle vandag terug van die Hellenistiese interpretasie.

- 9 'n Bespreking van sommige van hierdie eksegete het ek gegee in: *Het zal geschieden in de laatste dagen...*, Oudkarspel 1978, p. 100—123.
- 10 Verg. my: *Het Pascha van onze Verlossing, passim*, en die daar aangehaalde literatuur.